

ANDREJ KRANIC

Zgodovina raziskovanja
in poznavanja jam

Udin boršt

Urednik ANDREJ KRANJC

UNIVERSITÀ DI PADOVA, DIPARTIMENTO DI GEOGRAFIA
UNIVERSITÉ DE NICE SOPHIA ANTIPOLIS, DÉPARTEMENT DE GÉOGRAPHIE

ZGODOVINA RAZISKOVANJA IN POZNAVANJA JAM

ANDREJ KRANJC

Čeprav je človek jame v Udin borštu gotovo poznal že od takrat, ko je začel obiskovati te kraje oziroma se je tu naselil, saj so široki vhodi nudili zavetišče, potočki in izviri iz jam pa vir pitne vode, ne moremo govoriti o kakih raziskavah jam v današnjem pomenu besede.

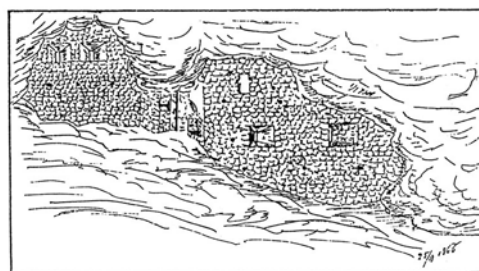
NAJSTAREJŠE OMEMBE

Da pa so ljudje te jame vendarle že dolgo poznali, se odraža v ljudskem blagu in izročilu. Tako je VRHOVNIK (1885 a, 126-127) v svoji podrobni zgodovini Dupljanske fare zabeležil ljudsko pripoved o Pesoglavcu, ki je zasledoval ljudi, ki so se skrili v Arneševo luknjo. Podobno velja za pravljico o Belem gradu, ki naj bi stal na robu Udin boršta, vzhodno od Strahinja in ki se je pogreznil v jamo. Tistemu delu se danes reče "pri Pustem gradu" (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885).

Več zgodovinske osnove imajo zgodbe oziroma ljudsko izročilo o tem, kako so se ljudje v teh jamah skrivali pred Turki. To omenja že VALVASOR (1689,

Grundriß der Höhle.

Das Gemäuer vom Innern der Höhle gesehen.

Slika 55: Z zidom utrjena jama v Karavankah, morda zavetišče pred Turki (MÜLLNER, 1909).

A cave in Karavanke Mts, fortified by a wall, maybe a refuge from Turks (MÜLLNER, 1909).

Slika 54 : Turški velikaši z začetka 16. stol., prvi z leve sultan Sulejman II., ki je 1529 oblegal Dunaj in opustošil velik del Avstrije. Takrat so Turki zavzeli in razdejali tudi stiški samostan (GRUDEN 1912, str. 36).

Turk nobles from the beginning of the 16th century, the first from the left is sultan Sulejman II who besieged Vienna and devastated a large part of Austria. In those times Turks conquered and destroyed the monastery of Stična also (GRUDEN 1912, p. 36).

169), ki je živel v času, ko turška nevarnost še ni povsem minila. V starejši literaturi (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885) je omenjeno, da so ljudje zaradi tega vhode v jame zadelavali in vgradili celo vratca. Iz zgodovine je znano, da so med drugim Turki leta 1471 opustošili tudi Kranj, 1473 pa šli ponovno skozi te kraje, ko so se namenili ropat po Koroškem (SAVNIK, 1968, 160, 166).

ČAS ROKOVNJAČEV

Udin boršt je na splošno veljal za nevaren kraj. Do leta 1568 so morali, dokler niso dobili svoje fare, iz Gorič pokopavati mrliče v Naklem. Goriče so na nasprotni strani, to je severovzhodni strani Udin boršta, dobrih 10 km oddaljene od Naklega. Pot iz Gorič v Naklo je vodila, kot je zapisano, skozi "nevarni Vojvodin boršt" (VRHOVNIK, 1885 b, 158). V 19. stol. je nastalo oziroma se je močno razširilo rokovnjaštvo, to je posebna oblika razbojništva na Gorenjskem. Eno od središč rokovnjaštva je bilo ravno v Udin borštu, kjer so rokovnjači živeli in se skrivali po jamah. Večina rokovnjačev so bili vojni ubežniki in skrivači, ki niso hoteli obleči vojaške suknje.

Slika 56: Gasparijeva upodobitev rokovnjaškega tabora (STARHA, 2001, 250).
The drawing of outlaw campsite by Maksim Gaspari (STARHA, 2001, 250).

Tako so bila tri obdobja močnejše dejavnosti rokovnjaštva. Prvo je bilo pod Francozi, ki so ta pojav deloma zatrli, 1825-1843 pa se je spet razmahnilo. Takrat je bil eden najbolj znanih rokovnjačev Veliki Gropa iz Udin boršta. Tretje obdobje te nadloge je bilo v letih 1848-1853, nakar je vojska rokovnjaštvo dokončno zatrla (CVIRN *et al.*, 1999, 207). Vendar viri pričajo, da je rokovnjaštvo v Udin borštu že kmalu po 1848 prenehalo (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885, 38). O rokovnjaštvu v Udin borštu govori tudi "povest iz časov rokovnjaštva na Kranjskem" Pod krivo jelko, tiskana 1923 (BOHINJEC, 1998).

Za časa Francozov pa se niso skrivali po jamah v Udin borštu le rokovnjači, ampak včasih tudi vaščani oziroma so po njih skrivali svoje

Slika 57: Roparski napad na poštno kočijo (HOLZ, 2001, 128).
Robbery of a stagecoach (HOLZ, 2001, 128).

Slika 58: "Kmet ziblje Francoza" je še vedno pogost motiv na panjskih končnicah (CVIRN, 2001, 92).
"A peasant cradling a French" is still a frequent motif on beehive illustrations (CVIRN, 2001, 92).

premoženje in pridelke, da jih ni zasegla francoska vojska. Konec 19. stol so pri Boltarju v Spodnjih Dupljah še hranili starinska železna vrata, ki naj bi nekoč zapirala Arneševo luknjo (VRHOVNIK, 1885 a).

Na drugi strani Naklega, na jugu, je podobna konglomeratna terasa, kot je Udin boršt, Okroglo. Končuje se s stenami nad Savo in v teh stenah je več lukenj - jam. VALVASOR (1689, 169) omenja luknjo v savski soteski, ki je dostopna le z vrha in je bila tudi zavetje pred Turki. Ali je to tista jama, ki se danes imenuje Partizanska jama na Okroglem, ni gotovo. Po izročilu naj bi to jamo uporabljali že pripadniki "zelenega kadra" med I. svetovno vojno. Bolj pa je znana po tragičnih dogodkih iz II. svetovne vojne. 22. aprila 1942, ko se je v jami skrivala skupina partizanov, je bilo skrivališče izdano in so ga obkolili Nemci. Boj je bil brezupen in 8 borcev je storilo samomor, štirje so bili ujeti in kasneje ustreljeni, le enemu je uspelo pobegniti (PARTIZANSKA JAMA NA OKROGLEM). Čeprav ta jama ni prav v Udin borštu, pa je lep primer uporabe in pomena takih jam v konglomeratu, jam, v katerih so za vedno pokopani dogodki in tragične usode ljudi, od turških časov pa do danes.

POMEN VODE

Drugi dejavnik, ki je igral veliko vlogo pri spoznavanju jam v Udin borštu, je bila voda. Na okoliški prodni ravnini ni veliko površinskih voda. Sava, Tržiška Bistrica in Kokra tečejo po soteskah oziroma ozkih dolinah, vrezanih v konglomerat. Marsikateri potoček, ki priteče z Udin boršta ali drugih okoliških gričev, se izgubi v produ, ko priteče na ravnino. Lep primer je potoček Dupulnik, ki priteka iz izvira v vznožju Udin boršta in se običajno izgublja v plitvi dolini, Dragi. Ta je večino leta suha, ob močnem deževju pa teče skozi močan hudournik z istim imenom. Da na prodni ravnini res lahko primanjkuje vode, dokazuje tudi ime vasi Žeje na robu terase, dobrih 40 m nad dolino Tržiške Bistrice. To značilnost omenja tudi razlaga ob vojaških kartah iz 18. stoletja, kjer za vas Cegelnica (jugozahodno vznožje Udin boršta) piše: "Med vasmi so različni majhni izviri, ki tečejo po pašnikih in se izgube, navadno ob lepem vremenu presahnejo." (RAJŠP, 1998, 72).

Že v prvi polovici 18. stol. je med prebivalci vasi Naklo in Pivka izbruhnil oster spor zaradi uporabe vode potoka Lebinice (velik del vode priteka iz jame Velika Lebinca). Končno je bil rešen tako, da so Naklanci prepustili Lebinico Pivki, sami pa napravili vodovod (1765) in po macesnovih ter borovih ceveh napeljali vodo v vas iz potoka Grapovščica (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885). Konec 18. stol. so imele že tako rekoč vse vasi v vznožju ali bližnji soseščini Udin boršta vodovode. Večina izmed njih je zajemala vodo v Udin borštu, deloma iz jam oziroma jamskih izvirov. Eden izmed pomembnejših, Lebinica, je oskrboval z vodo vasi Cegelnico, Malo Naklo, Pivko in Polico; iz izvira Boltar poleg (Arneševe) Luknje je bila voda speljana v Spodnje Duplje, iz studenca v Zgornjih Dupljah pa v Zgornje Duplje in v Žeje.

IZKORIŠČANJE KONGLOMERATA

Čeprav nima neposredne povezave s krasom in jamami, pač pa je za zgodovino Udin boršta ter za poznavanje vezi med človekom in naravo pomembno, je izdelovanje mlinskih kamnov iz konglomerata. Posebno primerne so bile vodoravne plasti konglomerata, ki so jih včasih lomili na številnih krajih. Znana je zgodovina rodbine Puhar, ki so imeli kamnoseško delavnico na Polici pri Kranju. Ni izpričano, da bi imeli kamnolom oziroma da bi lomili konglomerat za mlinske kamne tudi v Udin borštu. Pač pa je opaziti sledi lomljenja konglomerata za mlinske kamne – ovale odsekanih kamnov, tudi na zahodnem robu Udin boršta, od Police do Pečic na Pivki (ČRNILEC, s.a., 3).

STAREJŠI OBISKI IN RAZISKAVE

J. V. Valvasorja štejemo med predhodnike speleološke vede in za enega prvih raziskovalcev jam, tudi s svetovnega vidika (KRANJIC, 1984). V svojem delu "Slava vojvodine Kranjske" VALVASOR (1689) omenja več jam iz Udin boršta in okolice, a iz besedila bi bilo mogoče sklepati, da je vsaj vhodni previs v Arneševo luknjo sam obiskal oziroma vsaj videl. V njegovem delu so omenjene štiri (konglomeratne) jame iz Udin boršta in njegove soseščine:

- "Felsen-Grotte bey Duploh", jama z izvirov, v

- kateri so se ljudje skrivali pred Turki (to je Arneševa luknja),
- Luknja v savski soteski, dostopna le z vrha (Partizanska jama pri Okroglem?, ni v Udin borštu),
 - Luknja pri Naklem, nad cesto proti Trziču (Velika Lebinca?),
 - Jama pri Dupljah, z izviro (Dopulnek?) (VALVASOR, 1689, 169).

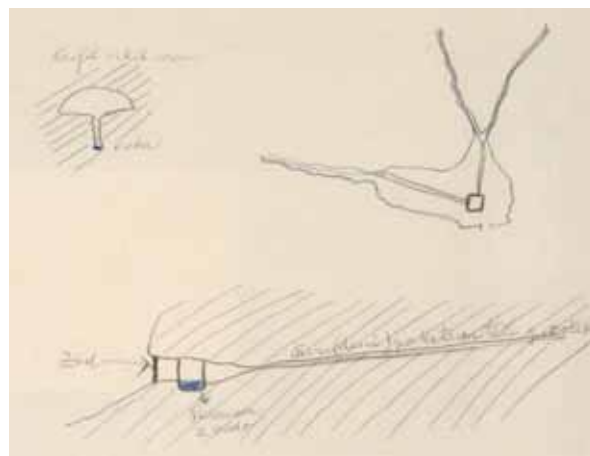
Od teh štirih jam, ki jih Valvasor omenja v tem koncu Gorenjske, je mogoče zanesljivo določiti le eno, Arneševu luknjo. Iz dveh stoletij, ki so minila po izidu Valvasorjevega dela, zaenkrat ne poznamo literature, ki bi omenjala jame v Udin borštu. Prvi tiskani opisi oziroma omembe se spet pojavijo konec 19. stoletja, v II. zvezku Zgodovine fara Ljubljanske škofije, to je v Zgodovini Nakelske, Dupljanske in Goriške fare (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885; VRHOVNIK, 1885 a in b). Tudi ta dela ne poznajo drugih tiskanih virov o teh jamah, razen Valvasorjevega. Poimensko je v tej zgodovini omenjenih sedem jam: Lebinica, Zijalka (z izviro), Luknja v Voglu, Dupulnik, Boltar (izvir blizu Luknje), Veliki ter Mali Pekel. Nekaj teh imen je enakih, kot jih je zapisanih danes v Katastru jam (Lebinica, Zijalka, Veliki in Mali Pekel), nekaj jih ima malo spremenjen zapis, npr. Dupulnik, v katastru Dopulnek, Luknja v Voglu pa takrat še ni bila "Arneševa".

Poleg ljudskega izročila in zgodovinskih podatkov VRHOVNIK (1885 a, 127) navaja tudi nekaj dejstev, ki potrjujejo, da so ljudje jame včasih obiskovali, da torej niso poznali le vhodov in da so opazili in si po svoje razlagali tudi nekatera naravna dogajanja, to je speleomorfološke oziroma geomorfološke procese. Tako je v zgodovini dupljanske fare zapisano (VRHOVNIK, 1885 a, 127), da je Dupulnik največja in najlepša jama. Po njej so šli domačini, tako Vrhovnik, dve uri daleč, a niso prišli do konca. Blizu Letenic, vzhodno od Udin boršta, sta jami Veliki in Mali Pekel. Za Velikega je v Vrhovnikih časih veljalo, da je bil nekoč pod zemljo povezan (takih primerov je v ljudskem izročilu vse polno) z Zadraško jami, s čimer je morda mišljena jama Dupulnik. V njegovem času pa naj bi prehod iz ene jame v drugo ne bil več mogoč, ker naj bi rov zasule skale (VRHOVNIK, 1885 b, 153). Krušenje skal je sicer značilno za ne popolnoma trdno sprijet konglomerat. Tak proces

je bil opažen tudi pri Arneševi jami (Luknja v Voglu), kjer avtor piše, da je spodmol (obok nad jamskim vhodom) vedno manjši zaradi zadenjske erozije potočka (VRHOVNIK, 1885 a, 126), ki priteka iz jame in pada v nekaj metrov globokem slapu v strugo. V literaturi (VRHOVNIK & KOBLAR, 1885, 6) je tudi zabeleženo, da se je na velikonočni torek 1865 odlomila ogromna konglomeratna skala v Pečicah.

SODOBNE JAMARSKE RAZISKAVE

Od Vrhovnikove objave 1885, on sam najbrž jam ni obiskoval, pa do sodobnih jamarskih raziskav je minilo 60 let. 1946 je štiri jame v Udin borštu (Arneševa luknja, Dopulnek, Mala in Velika Lebinca) obiskal Egon Pretner, član Društva za raziskovanje jam iz Ljubljane, ki je zbiral jamsko živalstvo. Na podlagi njegovih zapisnikov in skic so bile te jame registrirane v KATASTRU JAM in so dobile ustrezne katastrske številke. To so obenem tudi eni prvih speleoloških obiskov podzemlja Udin boršta po II. svetovni vojni.

Slika 59: Pretnerjeva skica jame Velika Lebinca iz leta 1946 (KATASTR JAM).

A sketch of Velika Lebinca by Egon Pretner from 1946 (Cave Register).

1954 so pričeli obiskovati jame v Udin borštu člani Prirodoslovnega krožka I. gimnazije iz Kranja. Obiskali so več jam v Udin borštu in sosednjih konglomeratnih terasah, nabirali jamsko živalstvo, se ukvarjali z izviri in merili fizikalno-kemične lastnosti vode. Več ekskurzij je bilo posvečenih Arneševi luknji. V tej jami so izmerili in napravili načrt za 450 m jamskih rogov. Ker

niso bili jamarji, njihove raziskave niso zabeležene v Jamskem katastru. Vendar je njihov član Andrej TRILER (1954; 1955) o tem objavil nekaj prispevkov v časopisu Glas Gorenjske in v reviji Proteus in tako njihovo delo ni šlo v pozabo.

Približno v istem času se je raziskovanje teh jam lotil Ciril Gantar, tehnični sodelavec takratnega Inštituta za raziskovanje krasa SAZU iz Postojne. Obiskal je pet jam, posebej podrobno je s pomočniki preiskal Arneševo luknjo, ki je bila takrat ponovno in podrobno izmerjena tako rekoč v celoti. Po najnovejših podatkih je ta jama dolga 815 m. Gantarjev načrt je bil objavljen v okviru prispevka o Arneševi luknji, ki je izšel v prvi številki inštitutske revije Poročila - Acta

carsologica (GANTAR, 1955). Te jame so bile ponovno obiskane in deloma pregledane sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja, v okviru velikega projekta Inštituta za raziskovanje krasa iz Postojne, z naslovom Speleološka karta Slovenije (HABIČ *et al.*, 1978). Pri pregledu jam v Udin borštu so sodelovali tudi člani jamarskega kluba iz Kranja (HABE, 1976). Po tem času jamarji občasno obiskujejo te jame, tu in tam odkrijejo kake nove dele, izmerijo kak nov rov, preverijo ali popravijo lego, ipd. Skratka, potekajo običajne jamarske dejavnosti, ne gre pa za kake pogoste ali pomembnejše akcije, niti nimajo te jame kakega posebnega pomena v slovenskem merilu, razen tega, da so v konglomeratu, kar je za slovenski kras dovolj redko.